
Olsztyn, Toruń. Wydawnictwo OWSliZ,

Wydanie Pierwsze, 2008

Wydanie Drugie, 2012

Podróże po Imperium Liczb

01 Liczby Wymierne

Andrzej Nowicki

<http://www.mat.uni.torun.pl/~anow>

Wersja poprawiona i uzupełniona

7 grudnia 2011

Wstęp	1
1 Równości i wstępne informacje o liczbach wymiernych	5
1.1 Równości z liczbami wymiernymi i dopisywanie cyfr	5
1.2 Równości wynikające z twierdzenia Abela	9
1.3 Następne równości z liczbami wymiernymi	11
1.4 Całkowitość pewnych liczb wymiernych	13
1.5 Wymierność pewnych liczb rzeczywistych	17
1.6 Przedstawianie liczb wymiernych w szczególnej postaci	18
1.7 Podzbiory zbioru liczb wymiernych	19
1.8 Dodatkowe fakty i zadania z liczbami wymiernymi	21
2 Rozkłady jedynki na sumę ułamków prostych	23
2.1 Ogólne fakty o rozkładach jedynki	23
2.2 Rozkłady jedynki na sumę $s \leq 7$ ułamków prostych	25
2.3 Rozkłady jedynki na sumę $s \geq 8$ ułamków prostych	26
2.4 Dodatkowe fakty o rozkładach jedynki	28
3 Rozkłady liczb wymiernych na ułamki proste	29
3.1 Rozkłady liczb wymiernych	29
3.2 Rozkłady liczb naturalnych	32
3.3 Sumy dwóch ułamków prostych	33
3.4 Równanie $\frac{1}{x} + \frac{1}{y} = \frac{1}{z}$	37
3.5 Równanie $\frac{1}{x} + \frac{1}{y} = \frac{2}{z}$	40
3.6 Sumy trzech ułamków prostych	40
3.7 Hipotezy o sumach trzech ułamków prostych	44
3.8 Sumy czterech ułamków prostych	48
4 Odwrotności wyrazów pewnych ciągów	50
4.1 Niecałkowitość sumy odwrotności wyrazów ciągu	50
4.2 Odwrotności wyrazów ciągu arytmetycznego	51
4.3 Odwrotności kolejnych liczb naturalnych	51
4.4 Naprzemienne sumy ułamków prostych	54
4.5 Odwrotności liczb pierwszych	54
4.6 Odwrotności liczb potęgowych	55

4.7	Odwrotności liczb kwadratowych	55
4.8	Odwrotności liczb trójkątnych	57
4.9	Odwrotności sześciątów	58
4.10	Granice	59
5	Rozwinięcia dziesiętne liczb wymiernych	61
5.1	Tablice rozwinięć dziesiętnych pewnych liczb wymiernych	61
5.2	Okresy rozwinięć dziesiętnych liczb wymiernych	63
5.3	Różne zadania o rozwinięciach dziesiętnych liczb wymiernych	64
6	Przystawanie modulo m dla liczb wymiernych	65
6.1	Definicje	65
6.2	Przystawanie i mianowniki	66
6.3	Przystawanie i dodawanie	67
6.4	Przystawanie jako relacja równoważności	67
6.5	Przystawanie i mnożenie	68
6.6	Przystawanie modulo 2	68
6.7	Przystawanie modulo p^k	69
7	Podzielność dla liczb wymiernych	71
7.1	Rozkład kanoniczny liczb wymiernych	71
7.2	Relacja podzielności w \mathbb{Q}^*	71
7.3	Nwd i nww dla liczb wymiernych. Definicje i przykłady	72
7.4	Nwd i nww dla liczb wymiernych. Własności	73
7.5	Względnie pierwsze liczby wymierne	74
8	Twierdzenie Wolstenholme i jego uogólnienia	75
8.1	Współczynniki A_i	75
8.2	Współczynniki A_i dla liczb pierwszych	76
8.3	Zastosowania dla liczb pierwszych i iloczynów	77
8.4	Sumy odwrotności iloczynów	78
8.5	Odwrotności liczb względnie pierwszych: podstawowe fakty	79
8.6	Odwrotności liczb względnie pierwszych: Twierdzenia Gessela	81
8.7	Twierdzenie Wolstenholme i inne twierdzenia	82
8.8	Dodatkowe fakty i zadania	85
9	Liczby postaci $x_1/x_2 + x_2/x_3 + \dots + x_s/x_1$	87
9.1	Podstawowe własności zbiorów B_s i A_s	87
9.2	Zbiór B_2	90
9.3	Zbiór B_3 i liczby $(a^3 + b^3 + c^3)/abc$	91
9.4	Nieskończoność zbioru A_3	93
9.5	Przykłady liczb naturalnych należących do A_3	94
9.6	Występowanie danej liczby w rozkładach liczb ze zbioru A_3	98
9.7	Zbiór B_3	100
9.8	Liczby postaci $x/y + y/z + z/x$, gdzie x, y, z są liczbami całkowitymi	103
9.9	Zbiór A_4	106
10	Dodatkowe informacje o liczbach wymiernych	108
10.1	Kwadraty liczb wymiernych	108
10.2	Sześciąty, bikwadraty i wyższe potęgi	110
10.3	Równania diofantyczne i rozwiązania wymierne	111
10.4	Pewne nierówności wymierne	114
10.5	Liczby Fibonacciego, Lucasa i liczby wymierne	114

10.6 Liczby wymierne i ciągi szczególnej postaci	115
10.7 Liczby wymierne i klasyczne funkcje arytmetyczne	117
Spis cytowanej literatury	119
Skorowidz nazwisk	125
Skorowidz	127

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Matematyki i Informatyki, Toruń
Olsztyńska Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Olsztyn

Skorowidz

- Abel N.H., 9
Alfutova N.B., 119
Andreescu T., 119
Andrica D., 119
Anning N., 9
Apéry, 59
Arkin J., 110, 119
- Balfour A., 64
Baranowa I.W., 119
Bednarek W., 119
Bernik V.I., 119
Bibiloni L., 60
Boas R.P. Jr., 53
Boltianski W.G., 119
Bondarenko A.V., 3, 87, 94, 119
Bonning A., 31
Bremner A., 119
Browkin J., 119
Bryński M., 119
- Cassels J.W.S., 104
Chentzov N.N., 123
Clifton-Everest C.L., 43
Cohen H., 119
Cohen R., 31
Czakyrjan K., 120
- Derksen H., 22
Detemple D.W., 50
Dickson L.E., 40, 86, 119
Diofantos, 109
Djukić D., 120
Doduniekow S., 120
Dofs E., 94, 120
Dujardin, 31
Dujella A., 110, 120
- Erdős P., 44, 92, 93, 118
Euler, 109, 110, 112, 113
- Farkas, 117
Feng Z., 119
Fomin D.W., 120
Frost P., 84
- Galpierin G.A., 120
Gardiner A., 120
Gelfand S.I., 120
Genkin S.A., 120
- Gerwer M.L., 120
Gessel I.M., 3, 120
Gibbs P., 110, 120
Glaisher, 84, 86
Golovanov A., 116
Griffiths P.A., 11
Grigorjan A.A., 122
Guy R.K., 31, 44, 45, 119, 120
- Hagedorn T.R., 43
Hardy G.H., 120
Hasse H., 120
Hoggatt V.E., 110, 119
Hoke O.H., 27
Hou Sh-H., 11
Hsia C., 63
Husemöller D., 120
- Isaacs I.M., 120
Itenberg I.W., 120
Izboldin O., 28
- Jadrenko M.I., 124
Jajte R., 120
Janković V., 120
Jędrzejewicz P., 121
Jegorow A.A., 123
- Kaniel-Bielow A.J., 121
Kartaszow I.W., 124
Kato K., 121
Kiryłow A.A., 120
Klamkin M., 103
Kline M., 60
Kluempfen F.L., 21
Koninck De J.-M., 121
Konjagin S.W., 122
Kowaldźy A.K., 121
Krysicki W., 120
Kubiak K., 89
Kurlandczyk L., 28, 121
Kurokawa N., 121
Kurschak J., 121
- Lapin C.E., 119
Lee H., 121
Leibniz, 59
LeLionnais F., 121
Leman W.G., 119

- Marghidanu D., 114
Marzantowicz W., 121
Matić I., 120
Melnikow O.W., 119
Mendes M., 64
Mercier A., 121
Michailowski W.I., 124
Miksa F.L., 27
Mollin R.A., 121
Mordell L.J., 45, 121
Moreau C., 37
Moser L., 57
- Nagara P.N., 27
Narkiewicz W., 31, 122
Niven I., 92, 93
Nowicki A., 121, 122
- Ossowski P., 82–84
- Palström A., 37
Paradis J., 60
Pawłowski H., 122
Petrović N., 120
Prasolov V.V., 122
- Rademacher H., 63, 122
Rao K.S., 63
Reboli D.M., 21
Rempała J., 119
Ribenoim P., 122
Rusin D., 95, 96, 103–105, 122
- Sadier J., 37
Sadowicz W.A., 122
Saito S., 121
Sandor J., 40, 43, 57, 123
Santos D.A., 123
Sato N., 63
Schiller J.K., 63
Schinzel A., 33, 108, 117
Semionowa L., 63
Shiu P., 24
Shklarsky D.O., 123
Sierpiński W., 31, 41, 45–47, 57, 94, 122, 123
Silverman J.H., 123
Simmons H.A., 31
Siwaszinski I.H., 123
Słomska A., 31
Smart N.P., 123
Śmieszek I., 85
Śniady P.W., 22
Straszewicz S., 119, 123
- Straus E.G., 44
Strauss E.G., 110, 119
Strzelecki P., 60
Swett A., 44
Szneperman L.B., 123
Szurek M., 123
- Tao T., 123
Tate J., 123
Tołpygo A.K., 120
Toeplitz O., 63, 122
Trigg Ch., 123
- Ustinov A.W., 119
- Viader P., 60
- Wadhwa A.D., 60
Wagutien W.N., 22
Wasilev J.B., 121
Wasilev N.B., 123
Wilenskin N.J., 22
Winogradow I., 123
Wolstenholme J., 3, 82
Worobjow N.N., 123
Wróblewski J., 22
Wrench J.W. Jr., 53
Wright E.M., 120
Wyszenski W.A., 124
- Yaglom I.M., 123
- Zarzycki P., 60, 121
Żuk I.K., 119

Skorowidz

- bezwzględna wartość, 14, 49, 69, 70, 73, 74, 93, 105
- bikwadrat liczby całkowitej, 11, 12, 16, 59, 81, 84, 91, 107, 111–113
- boki trójkąta, 103
- ciąg
 - arytmetyczny, 50, 51, 53, 60, 109, 115
 - Fibonacciego, 52, 114, 115
 - geometryczny, 115
 - Lucasa, 114
 - nieograniczony, 116
 - nieskończony, 53
 - ograniczony, 116
 - rekurencyjny, 16, 23, 24, 114, 116
 - rosnący, 29
 - $w(x)$, 116
- ciało, 19, 20
- cosinus, 17, 18, 21
- cyfry, 5, 7–9, 60, 63, 64, 82, 84, 105, 116
- część całkowita, 2, 52, 114, 116
- część ułamkowa, 18, 114
- czwórka liczb naturalnych, 55, 58, 106, 107
- długość $D(m)$ -zbioru, 109
- dwójkowy system numeracji, 115
- elipsa, 63
- funkcja
 - φ , 2, 52, 63, 117
 - μ Möbiusa, 117
 - σ , 24, 117, 118
 - τ , 14, 38, 39, 117
 - arytmetyczna, 117
 - okresowa, 21
 - trygonometryczna, 18, 21
 - z \mathbb{Q} do \mathbb{Q} , 21
 - z $\mathbb{Q} \times \mathbb{Q}$ do \mathbb{Q} , 22
 - zeta Riemanna, 59
- granica ciągu, 29, 59, 60, 115, 118
- harmoniczny trójkąt Leibniza, 37
- hipoteza, 80
 - Erdösa, 60
 - Erdösa-Strausa, 44, 45
 - Schinzla, 47
 - Sierpińskiego, 45, 46
- iloczyn kartezjański, 22
- IMO, 1, 15, 16, 28, 50, 52, 59
 - Longlist, 117
 - Shortlist, 19, 114, 115, 117, 118
- indukcja matematyczna, 19, 23, 28–30, 51, 53, 76
- kanoniczne przedstawienie, 71
- kolejne liczby naturalne, 11, 13, 16, 50–54, 56, 59, 60, 75, 79, 82–86
- kongruencja, 65–70, 76, 81, 86, 107
- krzywa eliptyczna, 104, 109, 112, 113
- liczba
 - π , 18, 59, 60
 - m -przedstawialna, 66
 - bezkwadratowa, 32
 - doskonała, 24
 - dzielników naturalnych, 14, 38, 39, 117
 - Fibonacciego, 114, 115
 - jedynkowa e_n , 5–8
 - kwadratowa, 11, 17, 28, 36, 39, 40, 55–57, 59, 83, 108–110, 112, 115, 117
 - Lucasa, 114, 115
 - nieparzysta, 9, 15, 18, 27, 38, 43, 48, 68, 69, 79, 81, 82, 84–86
 - niewymierna, 17, 18, 59, 64, 111
 - parzysta, 26, 27, 50, 54, 63, 68, 80
 - pierwsza, 3, 16, 17, 38–40, 44, 45, 54, 62, 63, 71, 76–78, 82–84, 86, 90, 115
 - Pitagorasa, 109
 - rzeczywista, 10, 17, 24, 64, 115
 - trójkątna, 57, 58
 - wymierna, 3, 5
 - zero-jedynkowa, 9
 - zespolona, 10, 13, 17
- liczby względnie pierwsze, 18, 19, 31, 36, 39, 42, 43, 50, 52, 53, 55, 66, 68–70, 74, 79, 81–86, 90, 92, 93, 95, 100
- logarytm, 51, 59, 60, 117
- maksymalny element, 31
- Maple, 1, 12, 23, 25, 26, 34, 36, 38, 40–42, 48, 58, 82–84, 86, 91, 95, 98–103, 106, 107, 116
- nierówność, 23–25, 32, 51, 52, 56, 58–60, 87, 114, 116–118
- nwd, 2, 37, 58, 66, 72–74, 92, 117
- nww, 2, 52, 53, 63, 72–74
- odległość, 112
- okrąg, 111, 112

- okres rozwinięcia dziesiętnego, 51, 61–63
- Olimpiada Matematyczna
- Armenia, 116
 - Australia, 13
 - Bośnia-Hercegowina, 105
 - Bułgaria, 86, 113
 - Czechy-Słowacja, 13
 - Estonia, 15
 - Grecja, 59
 - Irlandia, 59
 - Izrael, 51
 - Kanada, 12, 52, 57, 114
 - Leningrad, 12
 - Litwa, 52, 56
 - Moldawia, 52, 114
 - Mongolia, 16
 - Moskwa, 14, 93
 - Niemcy, 17
 - Norwegia, 32, 55
 - Polska, 13, 16, 17, 39
 - Rosja, 49, 86
 - Rumunia, 15, 17
 - Serbia-Czarnogóra, 93
 - Słowenia, 53
 - St Petersburg, 13, 63
 - Szwecja, 31, 108
 - USA, 28
 - W. Brytania, 11, 19, 39, 40, 64, 108
 - Węgry-Izrael, 31
 - Wietnam, 114
 - ZSRR, 108
- otwarty problem, 44, 110
- para liczb
- całkowitych, 25, 113
 - naturalnych, 14–16, 25, 34, 38, 39, 42, 43, 50, 55, 60, 80, 81, 98
 - wymiernych, 17, 110, 112
- permutacja, 114
- pochodna, 9, 10, 76
- podpierścień, 19–21
- podzbiór, 19, 20, 60
- podzielność, 23, 54, 65–68, 79–82, 92, 94, 98, 99
- liczb wymiernych, 71, 74
 - przez 3, 18, 33, 34, 86, 117
 - przez 5, 86, 107
 - przez 8, 86
 - przez 13, 85
 - przez 19, 115
 - przez liczbę pierwszą, 54, 55, 69, 70, 76–78, 84, 86, 90, 93
- przez potęgę liczby pierwszej, 66, 69, 70, 77–79, 82–86
- potęga
- dwójki, 14, 18, 20, 24, 37, 51, 54, 55, 58, 68, 69, 82, 86, 114–117
 - dziesiątki, 6, 9
 - liczby pierwszej, 33, 37, 39, 69, 86, 117
 - liczby wymiernej, 110
 - piątki, 116
 - siódemki, 33
 - trójki, 18, 80, 114, 115
- promień, 112
- przedstawienie liczby naturalnej, 14, 31, 32
- przedstawienie liczby wymiernej, 18, 29, 30, 33
- przekrój zbiorów, 21, 87, 90
- punkt wymierny, 109, 111–113
- pytanie, 3, 46, 47, 58, 100, 107
- relacja typu równoważności, 67
- reszta, 54, 69, 70, 85
- równanie diofantyczne,
- n zmiennych, 23, 30, 31, 55–57, 59
 - czterech zmiennych, 25, 36, 55, 58, 107, 113
 - dwóch zmiennych, 14, 15, 25, 34–36, 38–40, 110, 112, 113
- Fermata, 113
- pięciu zmiennych, 26
 - sześciu zmiennych, 26
 - trzech zmiennych, 26, 37, 39–47, 55, 56, 58, 95, 103–105, 113
- rozkład kanoniczny, 39, 71–73, 92
- rozwiązanie
- całkowite, 25, 103–105, 107, 113
 - naturalne, 14, 15, 23, 25, 26, 30, 34–43, 55–59, 95, 107, 113, 117
 - wymierne, 110–113
- rozwinięcie dziesiętne, 3, 51, 60–64
- silnia, 19, 24, 54, 76–79, 82, 83, 85, 118
- suma
- bikwadratów, 12
 - cyfr, 116
 - kwadratów, 12, 108, 109
 - sześcianów, 19, 110, 111
 - szeregu, 59, 60, 115
 - ułamków prostych, 23, 24, 29–36, 42–44, 47, 48, 52, 54, 57, 60
- superabundant numbers, 118
- symbol Newtona, 37, 76, 86
- system numeracji, 5, 6, 8, 9, 115
- czwórkowy, 6, 9
 - dziewiątkowy, 6

- ósemkowy, 6
- piątkowy, 9
- szóstkowy, 6
- trójkowy, 8
- sześcian liczby całkowitej, 4, 11, 15, 16, 19, 58, 59, 83, 84, 91–95, 99, 100, 103–105, 107, 110, 117
- sześcian liczby wymiernej, 17, 110, 111
- szereg, 59, 60, 115
- trójka liczb
 - naturalnych, 5, 11, 25, 32, 41, 55, 58, 73, 95–98, 100–102
 - wymiernych, 13, 25, 74, 109
- twierdzenie
 - Abela, 9
 - Bezouta, 76
 - Bondarenko, 87, 94
 - Erdösa-Nivena, 92, 93
 - Gessela, 81–85
 - małe Fermata, 76, 107
 - o pierwiastkach wymiernych, 13
 - Rusina, 104, 105
 - Wilsona, 76, 85
 - Wolstenholme, 3, 82
- ułamek egipski, 3
- ułamek prosty, 3, 21, 23, 25–27, 29–32, 36, 40, 42, 45, 50, 54
- warunki równoważne, 21, 33, 38, 39, 60, 65, 66, 88, 90–92, 104, 108, 109, 115, 117
- wielomian, 13, 75, 76
- zbiór, 31, 91
 - \mathbb{N}_0 , 1
 - \mathbb{Z}_S , 20
 - $D(m)$, 109
 - gęsty, 53, 109, 115, 117, 118
 - liczb całkowitych, 1, 16
 - liczb naturalnych, 1, 20, 28, 32
 - liczb pierwszych, 1, 71
 - liczb rzeczywistych, 1, 118
 - liczb wymiernych, 1, 5, 19, 53, 87, 108, 112
 - liczb zespolonych, 1, 15, 22
 - multiplikatywny, 20
 - nieskończony, 15–19, 23, 30, 55–60, 86, 91, 93–95, 104–113
 - skończony, 15, 16, 30, 47, 57, 72, 98